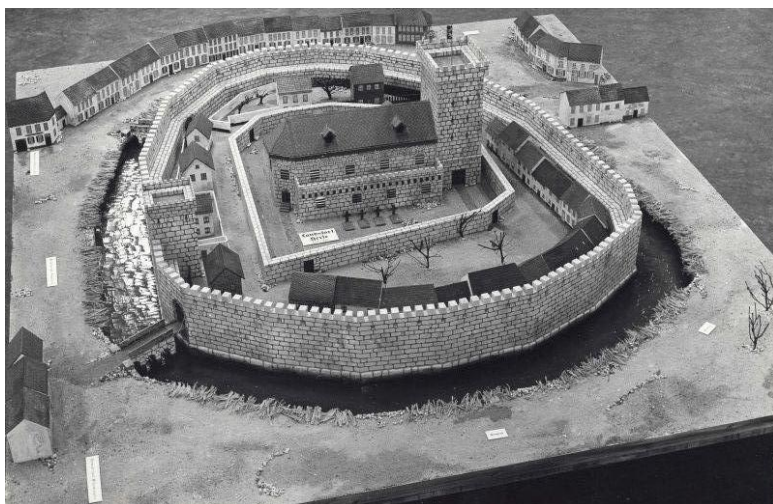

»HART VAN HEERLEN«

Informatiebulletin nr 16

***7^e jaargang
mei 2015***

HEEMKUNDEVERENIGING HEERLEN STAD

vóór en dóór Heerlenaren met hart voor Heerlen

Inleiding

Voor u ligt editie nummer 16 van het verenigingsblad. In deze uitgave willen wij informeren over enkele onderwerpen die de vereniging aangaan. Daarnaast zijn er drie interessante historische artikelen.

Het jaar 2015 is het jaar van de mijnen. Jan Halmans gaat in op het ontstaan van de mijnen. Verder geeft hij inzicht in het intern steenkolenvervoer van de mijnen.

Zijn achternaam verwijst naar een straat in Heerlen en Paul Vijgen verklaart, hoe de relatie tussen de straatnaam en de achternaam is.

Tijdens het onderzoek voor het project “De Joden in Heerlen voor , tijdens en na de Tweede Wereldoorlog” kwam Jan Bardoul een interessant onderwerp tegen. In Heerlen zijn een groot aantal onderduikadressen geweest, waarbij de familie Slooten in de wijk Meezenbroek er vooral uitspringt. In zijn artikel geeft hij een indringend beeld van wat onderduiken inhield en hoe dit ging bij de familie Slooten.

Tot slot een drietal artikelen over de vereniging. In de vorige editie wezen wij al op de Facebookpagina en in deze uitgave belicht Ton Roijen nogmaals de ontwikkelingen rond deze pagina.

Tijdens de algemene ledenvergadering heeft het bestuur de problemen waarvoor de vereniging staat, aan de leden toegelicht. Aangezien niet alle leden aanwezig waren op deze vergadering, besteedt Leo Franck in zijn artikel “De Toestand van de vereniging” nog eens aandacht aan dit onderwerp.

Op 6 januari organiseerde het bestuur voor het eerst een Nieuwjaars borrel. Een kort verslag van deze avond van Ton Roijen.

Heerlen, mei 2015
Leo Franck

2015 Het Jaar van de Mijnen

Als Heemkundevereniging Heerlen Stad willen wij ook aan “2015 Het Jaar van de Mijnen” aandacht besteden.

Heerlen was eigenlijk het centrum van de Limburgse steenkolenmijnen. Binnen de gemeente Heerlen bevonden zich vier mijnzetels. De Oranje Nassaumijn I, gelegen aan de Kloosterweg, de Oranje Nassaumijn III te Heerlerheide aan de Ganzenweide, de Oranje Nassaumijn IV gelegen ten oosten van Heerlerheide op de Heksenberg en tenslotte de Staatsmijn Emma in Treebeek, dat toen nog bij de gemeente Heerlen hoorde.

Ons gezin woonde onder de rook van de Lange Jan en wij hoorden vooral 's-avonds de stoomlocomotieven rangeren op het mijnspoor. Mijn grootvader had vaak nachtdienst (hij was rangeermeester op de Oranje Nassaumijn I). Elke stoomloc had zijn eigen geluid daardoor wisten wij welke nummers dienst deden. Bijvoorbeeld de Oranje Nassau 20, de Oranje Nassau 26.

ON III locomotief 20

Het begin.

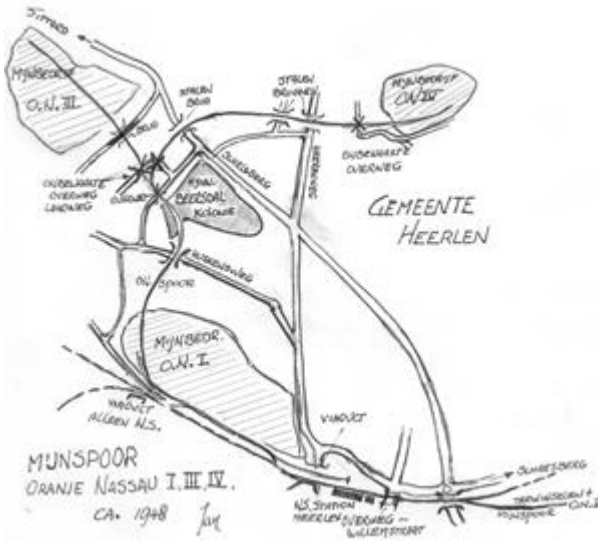
Vanaf 1870 werden al grondboringen verricht ter verkenning van de steenkoollagen. Er waren concessie aanvragen ingediend bij de Nederlandse regering. Zonder een spoorwegaansluiting konden de mijnvelden echter niet geëxploiteerd worden.

Concessie.

Nadat Henri Sarolea concessie voor de aanleg van de spoorwegverbinding tussen Sittard, Heerlen en Herzogenrath had gekregen – e.e.a. door toedoen van de vroegere baas van Sarolea de heer Ir. Cluysenaer, die intussen tot directeur-generaal van de Staatsspoorwegen van Nederland benoemd was, werd met de

aanleg van de genoemde spoorlijn in 1893 begonnen en werd op 1 mei 1896 de spoorlijn voor gebruik opengesteld. Dit was de hoofdvoorwaarde om tot ontsluiting van de steenkollagen in Oostelijk Zuid-Limburg te komen.

Ook had Sarolea in 1891 de aanvraag voor een steenkoolconcessie ingediend. Deze werd hem bij Koninklijk Besluit op 2 mei 1893 verleend om de winning van steenkool ter hand te nemen. Dit alles onder de naam Oranje Nassau. Spoedig werd met de aanleg begonnen van de twee schachten van de Heerlense mijn Oranje Nassau I. In 1899 werd de mijn officieel in gebruik genomen met een bescheiden jaarproductie van 44.000 ton steenkool.

Situatieschets mijnen van Jan Halmans

In het noordelijke gedeelte van het concessieveld Oranje Nassau werd in 1912 begonnen met het afdiepen van de schacht van de Oranje Nassaumijn III te Heerlerheide. De Oranje Nassaumijn III kwam in 1918 in bedrijf en is later de grootste productiemijn van de vier Oranje Nassaumijnen geworden. Ondertussen was al een ondergrondse verbinding gemaakt met

de Oranje Nassaumijn I. Voor de noodzakelijke luchtvoorziening werd in de buurt van de Heksenberg in 1914 een luchtschacht afgediept. In 1928 werd als zelfstandig exploitatiebedrijf onder de naam Oranje Nassau IV deze mijn in gebruik genomen.

Intern vervoer.

Zoals al beschreven was er al een ondergrondse verbinding gemaakt, daar werden alle materialen door aangevoerd en ook steenkool richting Oranje Nassau I en Oranje Nassau III en visa versa. Doordat de 1^e Wereldoorlog uitbrak kon er niet snel gebouwd worden en moest men het doen met een tweede hands lichte Franse schachtbok. Bovengronds werd een spoorlijn aangelegd van de Oranje Nassaumijn I naar de Oranje Nassaumijn III. Deze verbinding kwam gereed in

1912. Deze spoorlijn ging dwars door de mijnwerkersbuurt de Beersdal. De spoorlijn mocht niet gebruikt worden als openbaar vervoermiddel en mocht enkel "ten eigen nutte" geëxploiteerd worden. Ook was het aansluiten op bestaande spoorwegen verboden.

Oranje Nassaumijn II.

De Oranje Nassaumijn II in concessieveld "Carl" – dat aangekocht was in 1898 – was gelegen nabij het dorp Schaesberg. Door tegenslagen duurde het tot 1905 voordat de eerste kolen naar boven kwamen. In 1906 kwam de mijn vol in bedrijf, nadat de spoorwegaansluiting van Heerlen naar Schaesberg een feit was. Deze lijn liep achter langs de Glasmaatschappij aan de Schaesbergerweg en links van de Voskuilenweg Molenberg naar Terwinselen. Hierop waren nu twee mijnen aangesloten. De Oranje Nassaumijn II en de in 1909 in bedrijf genomen Staatsmijn Wilhelmina zaten op een spoorlijn die aansloot op het emplacement in Heerlen van de Staatsspoorwegen respectievelijk de Nederlandse Spoorwegen.

loc ON 14 parallel aan Vinkenstraat

Materieel.

Het spoorwegbedrijf van de Oranje Nassaumijnen had in de jaren vijftig ongeveer twintig stoomlocs. Enkelen waren nieuw aangeschaft en andere waren afkomstig van bedrijven zoals de Staatsmijnen, spoorwegbouwbedrijven en van het geallieerd leger na 1945. Zoals de O.N. 26 en de O.N. 27 van het Amerikaanse leger het U.S.A. Transportation Corps. De O.N. 28 kwam van het Britse leger het

War Departement (WD). Deze loc was eerst in bedrijf bij de Staatsmijnen onder nr. SM 76, daarna was ze in bedrijf bij de bruinkoolgroeve Anna te Haanrade. Als nieuwe locs in 1924 aangeschaft de O.N. 14, de O.N. 15 en de O.N. 16 uit de fabriek van Société de la Meuse te Luik. De zware loc O.N. 23 kwam ook uit deze fabriek maar werd gekocht in 1933.

ON III met loc ON 27

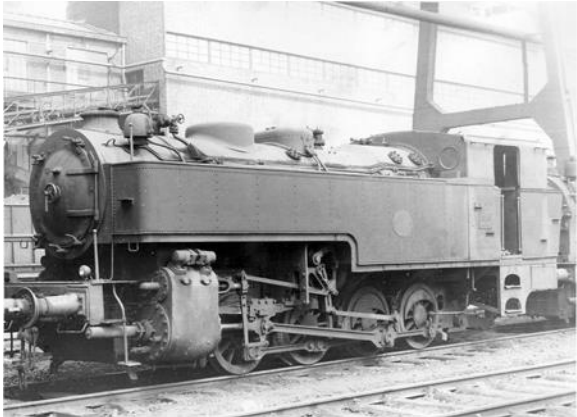
De zelfflossers.

De eerste zelfflossers (wagons) werden gebouwd en aangeschaft tussen 1913 en 1916 bij Talbot in Aken. De Oranje Nassamijnen hebben ongeveer 200 zelfflossers in bedrijf gehad. Ook hadden ze andere wagons, zoals tankwagons, magazijnwagons, ongevallenwagons, enzovoort.

Het zware werk.

Dit was uitermate werk voor loc O.N. 17. Deze loc werd in 1931 gebouwd door Hanomag met fabrieksnummer 10674. Alle machinisten waren het er over eens dat dit een zeer goede machine was en een die het zware werk goed aankon, namelijk het vervoer van de zware Talbots geladen met kolen of stenen (w sberger). Asindeling Dt.

Begin jaren vijftig werd een dieselhydraulische loc voor de zware treindienst besteld bij Klöckner Humboldt Deutz A.G. fabricage nummer 56101 ON 30 met de asindeling D. Dat wil zeggen vanaf de voorkant gezien 4 assen (A.B.C.D.). Verder zijn er nog acht diesellocs aangeschaft met de nummers ON 31 t/m ON 38.

Loc ON 17 bij de wasserij

2015 Jan Halmans

Foto's:

Jan Halmans

- 02 Foto van O.N. III met stoomloc O.N. 20
- 03 Tekening van het Mijnspoortracé.
- 04 Foto van loc O.N. 27 op de Oranje Nassaumijn III
- 06 Foto van stoomloc O.N. 17 wasserij van de Oranje Nassaumijn I

D. Stam

- 05 Foto van loc O.N. 14 op de Vinkenstraat

2015 Stichting Jaar van de Mijnen:

- 01 Foto Logo 2015 Stichting Jaar van de Mijnen

Bronvermelding:

- De "Oranje Nassaupost"
- Limburgse Mijnbouw van A. Weijts
- Maandblad "Steenkool" Railhobby's

Facebook

Ook de Heemkundevereniging Heerlen Stad vond dat zij mee moest gaan met de moderne tijd. Daarom heeft de Heemkundevereniging in december 2014 een eigen Facebookpagina aangemaakt.

Deze Facebookpagina is te vinden via de Facebook startpagina met als zoekgegeven Heemkunde Heerlen Stad (of via de button “vrienden zoeken”). Iemand met een Facebook account kan dan via zijn eigen Facebookpagina een vriendschapsverzoek sturen aan de Heemkundevereniging. De beheerder van de Facebookpagina van de Heemkundevereniging zal dan dit vriendschapsverzoek accepteren en vanaf dat moment heeft de verzoeker toegang tot onze Facebookpagina.

Hij of zij kan dan kijken wat er zoal aan berichten en foto's geplaatst zijn, kan daarop commentaar leveren, iets aan toevoegen en ook zelf nieuwtjes, foto's en/of interessante wetenswaardigheden plaatsen die dan voor alle vrienden van onze Facebookpagina te volgen zijn. Berichten waarvan de beheerder vindt dat die niet op onze Facebookpagina thuis horen, zoals commerciële reclames – erotisch getinte afbeeldingen of berichten – en andere zaken - die niet “des Heemkundeverenigings” zijn, zullen door de beheerder verwijderd worden. Zodat onze Facebookpagina een leuke en interessante pagina voor de vrienden blijft. De groei van het aantal vrienden is als volgt verlopen. De pagina is aangemaakt begin december 2014 toen hadden wij 5 vrienden, eind december was dit aantal gegroeid naar 35 vrienden en half januari 2015 stond de teller al op 66 vrienden. Het voordeel van veel vrienden is dat diverse mensen allerlei zaken plaatsen op Facebook, waardoor deze pagina een leuke en interessante pagina geworden is. Dus mensen, heeft u internet en een Facebook account ? Wordt dan vriend van onze Facebookpagina en doe actief mee. Mocht u nog geen Facebook account hebben, een account aanmaken is vrij simpel en vooral het kost niets. Wie weet, misschien tot ziens op Facebook!!

Ton Roijen

Vijgenweg te Schandelen.

Als nazaat van Peter den Alde (1526-1612) schepen van Heerlen en stadhouder van de Laathof van het adelijk huis De Doom in Welten-Heerlen heb ik bijgaande kunnen lezen in het indertijd uitgegeven boek van Jos Krott over het geslacht Vijgen en dacht ik interessant te kunnen zijn voor jullie rubriek `oude straatnamen` en met namen `Vijgenweg in Schandelen`.

De Vijgenweg, gelegen tussen de Meezenbroekerweg en de Schandelerstraat in Heerlen ontleent zijn naam aan het geslacht Vijgen, dat van generatie op generatie in de buurtschap Schandelen woonachtig is geweest.

In vroeger tijden werden paden, stegen en wegen vaak aangeduid met de naam van de oorspronkelijke bewoners. Zo is rond 1700 in de gichtregisters reeds sprake van een Vijgenvoetpad, een Vijgenweg en een Vijgenbrugge.

De tegenwoordige Eymaelstraat heette voorheen Vijgengats, naar een familie Vijgen die er woonde. Ook kende men in het oude Heerlen het `Viegegätske` later Winkelgats, dat begon bij het huis Vijgen `lggen Kruk` op het Wilhelminaplein en dat zijn weg vervolgde achter de huizen van de Klompstraat om tot `Oppen Damp` in de buurt van de Schandelermolen.

De tegenwoordige Vijgenweg werd als straatnaam vastgelegd bij raadsbesluit d.d. 30-3-1920.

Heerlen, mei 2015
Paul Vijgen

Luterse kerk hoek Vijgen-Meezenbroekerweg

Joodse Onderduikers in Meezenbroek*

Op 10 mei 1940 vallen Duitse troepen Nederland binnen. Direct daarna richt de kersverse Ortskommandant Kapitänleutnant Dr Ackermann zich via het Limburgs Dagblad tot "De inwoners van Heerlen". Hij geeft een opsomming van de talloze ge- en verboden waaraan de Heerlense burgers zich voortaan moeten houden. Een en ander wordt echter voorafgegaan door de geruststellende mededeling : "Wie rustig zijn gang gaat, heeft niets te vrezen."

Hoe anders zal het lopen, in het bijzonder voor de Joden.

Anti-Joodse maatregelen.

Reeds in juli 1940 wordt de eerste van een niet aflatende stroom van anti-Joodse maatregelen uitgevaardigd. In januari 1941 worden alle Joden verplicht zich te laten registreren middels een speciaal daarvoor ontworpen formulier, verkrijgbaar á fl. 1,00 per stuk bij het gemeentehuis. Door deze verplichte registratie beschikt de bezetter over naam, adres en gezinssamenstelling van de in Nederland woonachtige Joden.

Na enkele vrijheidsbeperkende maatregelen, zoals het verbod voor Joden om restaurants, schouwburgen, bioscopen, musea en sportwedstrijden te bezoeken, volgt het verbod lid te zijn van verenigingen waar ook niet-Joden lid van zijn. In september 1941 worden Joodse kinderen verbannen uit het openbaar onderwijs.

In het voorjaar van 1942 worden de gevolgen van de anti-joodse maatregelen nog ingrijpender. Zo mogen Joden niet meer reizen met het openbaar vervoer. Hun auto's en fietsen hebben ze al eerder moeten inleveren. Als gevolg van het verbod om, zonder schriftelijke toestemming van de bezetter, van adres of woonplaats te veranderen zijn de Joden nu volledig aan huis gekluisterd. Bovendien mogen zij niet meer telefoneren. Ook het bezoeken van niet-Joodse vrienden of kennissen wordt strafbaar gesteld. Daarmee is het isolement van de Joodse bevolkingsgroep compleet: voor veel Joden aanleiding om arrestatie niet af te wachten en op zoek te gaan naar een veilig onderduikadres. Met name in Amsterdam, waar verreweg de meeste Joden wonen, is dit geen eenvoudige opgave. Reden waarom veel Amsterdamse Joden hun heil zoeken in andere delen van het land. Sommigen trekken op goed geluk het land in, anderen benaderen familieleden, vrienden en bekenden buiten Amsterdam op hun zoektocht naar een schuilplaats.

Ernstige waarschuwing

De voorzitters van den Joodschen Raad voor Amsterdam maken nogmaals met nadruk opmerkzaam op de verplichting voor Joden om:

- 1e. de Jodenster goed te bevestigen en zichtbaar te dragen;
- 2e. zich te onthouden van het betreden van plantsoenen, parken en alle wegen, die voor Joden verboden zijn;
- 3e. het niet gebruik maken van verkeersmiddelen zonder vergunning;
- 4e. het niet wonen of overnachten op andere adressen dan het op het persoonsbewijs vermeld staande adres.

Overtreding van deze bepalingen heeft in verschillende gevallen tot ernstige straffen geleid, zelfs wanneer ze uitsluitend aan onvoorzichtigheid te wijten was. Vandaar deze herhaalde ernstige waarschuwing.

..... voor Joden verboden.....

Van Amsterdam naar Heerlen.

Een aantal Heerlenaren met connecties in Amsterdam raakt zodoende betrokken bij het onderbrengen van Joodse onderduikers in Heerlen en omgeving.

Een van hen is Guusje Slooten, toen 21 jaar oud, uit Meezenbroek. Zij werkt sinds enkele jaren als hulp in de huishouding bij de Joodse familie Waterman in Hilversum. Als het gezin op last van de bezetter gedwongen wordt hun woning te verlaten en zich in Amsterdam te vestigen, verhuist Guusje met hun mee. De Joden worden steeds meer beperkt in hun bewegingsvrijheid, maar dit geldt natuurlijk niet voor niet-Joodse Guusje. Zij maakt zich verdienstelijk als koerier en onderhoudt de contacten met familieleden van Nico en Alie Waterman, zoals Barend en Roosje Pappie met hun twee kinderen Appie en Henny. Roosje is een zus van Alie Waterman, Guusje's werkgeefster. Dit koerierswerk is niet zonder gevaar. Guusje zegt later hierover: "Nee, bang was ik niet. Ik geloofde niet dat ik ooit gepakt zou worden"

De angst van de Joden om getransporteerd te worden naar kamp Westerbork, vrijwel zeker gevolgd door deportatie naar het concentratiekamp Auschwitz, wordt steeds groter. Na overleg met vader Willem Slooten, zal Guusje de Pappie's als eersten in veiligheid brengen. Willem zorgt voor vervalste persoonsbewijzen en de Jodenster wordt van de kleding verwijderd. Tegen de avond, als het donker begint te worden, lopen vader en moeder Pappie en zoontje Appie begeleid door

....gebrandmerkt...

Guusje gezamenlijk naar het Centraal Station. De Duitsers controleren streng maar, gelukkig, alles gaat goed. De treinreis naar Heerlen lijkt een eeuwigheid te duren, de angst voor ontdekking is groot. Bij ieder station waar de trein stopt wemelt het op de perrons van de Duitse soldaten. De opluchting is dan ook enorm als de trein eindelijk het station van Heerlen binnenloopt en het gezelschap kan uitstappen. Te voet gaan de vluchtelingen door de donkere, onverlichte straten naar Meezenbroek. Guusje brengt hen naar haar vader en moeder in de Frans Halsstraat, aan de rand van de "Rooie Kolonie". Daar woont het gezin Slooten met

twee van hun vier volwassen kinderen in een huurhuis met drie slaapkamers, een kleine keuken, een woonkamer en een eetkamer. Zoon Klaas en zijn vrouw en ook dochter Jantje met haar man Rien Voolstra wonen dichtbij.

Inmiddels wordt ook voor de familie Waterman de grond in Amsterdam te heet onder de voeten. Natuurlijk is Guusje graag bereid Nico en Alie Waterman en de twee kinderen, de tienjarige Bloeme en de veertienjarige Loet, te begeleiden op hun treinreis naar Heerlen. Ook zij worden opgenomen in het gezin van Willem Slooten.

Dit is nog maar het begin van wat een omvangrijke reddingsoperatie zal worden. Uiteindelijk zal die leiden tot het veilig overbrengen van een groot aantal Joodse onderduikers naar Heerlen. Want niet alleen Guusje heeft connecties in Amsterdam, vader Willem, die in de textielhandel zit, heeft daar zakenrelaties. Met één van hen, Sally van Menk, komt Guusje in contact. Zijn vrouw, Naatje van Menk-Menist heeft vier zussen. Ook voor deze families verricht Guusje, die in tegenstelling tot de Joden tot de Joden wel voldoende bewegingsvrijheid heeft, koeriersdiensten. Gelukkig maar, het telefoneren is immers voor Joden verboden, evenals het gebruik van een fiets, bus, trein of tram. Tot het ook voor deze Joodse gezinnen te gevaarlijk wordt nog langer in Amsterdam te blijven. Vader Willem en dochter Guusje zorgen ervoor dat zij op een veilig adres in Meezenbroek kunnen

onderduiken. Onder begeleiding van Guusje reizen zij, in kleine groepjes met de trein naar Heerlen. En steeds is daar weer die angst om opgepakt te worden. Steeds is daar weer die spanning, die vrees voor het onbekende. Guusje houdt onderweg een oogje in het zeil om te voorkomen dat haar reisgenoten ongewild de aandacht trekken waardoor het hele gezelschap tegen de lamp loopt. Joden mogen immers niet meer reizen met het openbaar vervoer.

Vader Willem benadert vrienden en bekenden van wie hij weet dat ze absoluut betrouwbaar zijn, om onderdak te vinden voor zijn Joodse vluchtelingen. Buurman Hoeijmans ontfermt zich over het gezin Pappie, de andere buurman, brandweerman Bauke Rinzema, biedt drie leden van het gezin van Menk onderdak. Een eind verderop in de Frans Halsstraat is het de familie van Zwol die graag bereid is Joodse onderduikers onder hun hoede te nemen. Om de hoek, in de Jan Steenstraat, worden Sal de Jong en zijn echtgenote opgevangen bij de familie Kohl en vijf huizen verder vinden Elie Vischschraper en zijn vrouw een veilige schuilplaats. Ook in de Rembrandstraat wordt gastvrijheid verleend aan Joodse onderduikers. En natuurlijk maken zoon Klaas Slooten en zijn vrouw evenals dochter Jantje met haar man Rienk Voolstra deel uit van het onderduik-netwerk. Gezamenlijk slagen zij er in 37 personen van een veilige schuilplaats te voorzien en ze aldus te behoeden voor arrestatie, deportatie en vrijwel zekere liquidatie in een van de vernietigingskampen.

Verzorging en voeding.

De Joodse onderduikers zijn niet alleen op zoek naar een dak boven het hoofd en een veilige schuilplaats. Er is veel meer nodig.

Hoofdagent-rechercheur van de Heerlense politie J.H. de Koning, lid van de Landelijke Organisatie voor Onderduikers (L.O.) district Heerlen, schrijft er na de oorlog het volgende over:

” Met de honderden onderduikers kwamen er evenzoveel problemen. Er moesten dekens komen, ze kwamen er, schoenen moesten er komen of gerepareerd, ze kwamen er en ze werden gerepareerd, de haren van de onderduikers groeiden ook, ondergedoken kappers knipten en schoren dat het een lieve lust was. Onderduikers werden ook ziek, dokters stonden klaar om te helpen, apothekers zorgden voor medicijnen.”

Ze moeten natuurlijk ook gevoed worden. Voor zover zij over geld beschikken betalen zij kostgeld, velen kunnen dat echter niet. En er zijn meer problemen. Levensmiddelen zijn op rantsoen. Om ze in de winkel te kunnen kopen is niet alleen geld nodig, er moeten daarbij ook distributiebonnen worden ingeleverd.

...alles op de bon.....

Gelukkig heeft Willem Slooten connecties bij de L.O., de Landelijke organisatie voor Onderduikers, in de persoon van Roelof Boxem uit de Rembrandstraat die af en toe “een praatje komt maken”. Ook zakenrelaties van Willem Slooten bieden steun, in de vorm van geld of in natura. “Verder werden we geholpen door enkele mensen die wisten dat we onderduikers hadden “, zei Guusje.

Veiligheid.

Dan is er natuurlijk de veiligheid. Ook in de wijk Meezenbroek wonen mensen waarvan niet vast staat of ze Duitsgezind zijn of niet. Er wonen enkele Duitse families en een aantal NSB-ers. Het is niet zo dat iedere NSB-er of Duitser erop uit is om Joodse onderduikers te verraden, zeker niet. Maar ook niet- NSB-ers zijn soms onbetrouwbaar. Uiterste voorzichtigheid is dus geboden.

Gelukkig is daar ook nog Bauke Rinzema, de breedgeschouderde brandweerman die met zijn rijzige gestalte, gestoken in het zwarte brandweeruniform, een natuurlijk gezag uitstraalt. Nieuwsgierige indringers of praatgrage buurtbewoners hebben zijn speciale aandacht. Met hem valt niet te spotten, dat is voor iedereen duidelijk.

Loslippigheid is een van de vele gevaren die onderduikers en ook hun helpers bedreigen . Het is dus raadzaam om contact tussen buurtbewoners en onderduikers te vermijden en de onderduikers overdag niet buitenshuis te laten komen. Na het invallen van de duisternis mogen ze onder begeleiding mee naar buiten. Dan lopen ze door de pikdonkere straten, waar als gevolg van de zeer

strengere verduisteringsvoorschriften geen lichtstraaltje schijnt. Overdag moeten ze zich binnenshuis zien te amuseren met lezen, spelletjes doen of kaarten. Grote voorzichtigheid is geboden bij het doen van inkopen. Als een gezin van de ene dag op de andere dubbel zoveel levensmiddelen koopt in de kruidenierswinkel in de buurt of het dubbele aantal broden bij de bakker, dan is dat voor alle in de winkel aanwezige klanten zichtbaar en dus gevaarlijk.

Wanneer op de wekelijkse wasdag er ineens aan de waslijn in de tuin veel meer wasgoed dan gebruikelijk te drogen hangt, dan kan dat duiden op "logees" en dat trekt de aandacht. Dit soort signalen moet koste wat kost vermeden worden.

Regelmatig wisselen de onderduikers van adres. Dat gebeurt om veiligheidsredenen, en het voorkomt ook mogelijke irritaties en onderlinge spanningen. Toch gaat het een keer bijna mis. Bij Klaas Slooten verblijft een Joods echtpaar uit Duitsland. Op een dag raakt de verstandhouding tussen gastheer en gastvrouw enerzijds en de onderduikers anderzijds, dusdanig verstoord dat er een gevaarlijke situatie ontstaat als de onderduikers dreigen met verraad. Het verzet weet escalatie te voorkomen door de onderduikers tijdig weg te halen van hun onderduikadres en ze elders onder te brengen.

Willem Slooten heeft goede contacten bij de Heerlense politie. Meerdere keren wordt hij bijtijds gewaarschuwd dat een huiszoeking op handen is. De onderduikers worden tijdig naar een tijdelijke schuilplaats gebracht tot de kust weer veilig is. Toch staat de Sicherheitsdienst twee keer onverwacht aan de deur bij de familie Slooten, op zoek naar Willem. Die is op zakenreis, wordt de SD-ers medegedeeld. In beide gevallen weet Willem snel via de achterzijde het huis te verlaten om zich enige tijd schuil te houden bij de burens tot de kust weer veilig is.

Behalve de onderduikers uit Amsterdam en Hilversum, is ook het Joods gezin van Alfred Bock uit Heerlen gedurende enige tijd te gast in de Frans Halsstraat. Ze zijn in september 1942 uit hun woning in de Ruys de Beerenbroucklaan verdwenen, kort nadat op 25 augustus 1942 het eerste transport van Heerlense Joden naar Westerbork heeft plaats gevonden. Alfred en Carola hebben een dochtertje van vier jaar, Lony. Carola is in verwachting van haar tweede kind.. Omdat ze overdag uit veiligheidsoverwegingen niet naar buiten kan, gaat ze 's avonds onder begeleiding een straatje om, zodat ze toch de nodige lichaamsbeweging krijgt en enige frisse lucht.

Als de dag van de bevalling nadert moet er een keuze gemaakt worden tussen verschillende ziekenhuizen buiten Heerlen. Het Heerlense St Josephziekenhuis komt natuurlijk niet in aanmerking, het gevaar voor herkenning van de Joodse

onderduikster Carola is te groot. Het wordt –hoe bedenk je het- een Duits militair ziekenhuis in Venlo. Carola , geboren in Hamburg, spreekt vloeiend Duits en doet zich voor als niet-joods Duits staatsburger. Je moet het maar durven! Guusje brengt haar naar het station, vandaar wordt ze door anderen begeleid en veilig in Venlo afgeleverd. Op 12 december 1943 wordt zoon Robert geboren. Na de gebruikelijke herstelperiode –en een uitstekende verzorging- komt Carola trots met haar baby op de arm in Heerlen terug en duikt weer onder.

De ouders van Alfred Bock, Julius Bock en Jenny Bock-Gronsfeld, worden ook door Guusje Slooten vanuit Amsterdam naar Meezenbroek gebracht. Het heeft wel enige voeten in aarde want de 72- jarige Julius verwijdert wel de Jodenster van zijn jas, maar zijn keppeltje wenst hij niet af te zetten. Willem Slooten, die toevallig in Amsterdam is, moet er aan te pas komen om hem op andere gedachten te brengen en hem zijn keppeltje af te nemen. Uiteindelijk komt het echtpaar veilig in Heerlen.

Kort daarna wordt de 70-jarige Jenny Bock-Gronsfeld echter ziek. Het is najaar 1943. Ze wordt zo ziek dat er een dokter bij moet komen. Gelukkig kent ze een betrouwbare arts, dokter Bax uit de Nobelstraat, die bereid is haar te onderzoeken. Hij zorgt voor transport naar het ziekenhuis, als opname noodzakelijk blijkt. Uiteraard onder valse naam wordt Jenny Bock opgenomen in het Sint Joseph Ziekenhuis in Heerlen.

Kort na de ziekenhuisopname vraagt Alfred Bock aan Guusje of zij zijn moeder op wil zoeken om te zien hoe ze het maakt en haar een bosje bloemen te brengen. Tot haar stomme verbazing krijgt Guusje te horen dat de door haar genoemde patiënte niet bekend is in het ziekenhuis. Onverrichter zake keert ze terug naar huis, met de bos bloemen.

Het raadsel van deze mysterieuze verdwijning wordt nooit helemaal opgelost. Weliswaar wordt er op 27 oktober 1945 een akte van overlijden afgegeven door de gemeente Heerlen, maar deze akte wordt opgemaakt op verklaring van Ernst Bock – Jenny's tweede zoon- die verklaarde "uit eigen wetenschap" kennis te dragen van het overlijden op 4 november 1943 van zijn moeder. Opmerkelijk, want in die periode is Ernst – net als zijn ouders en zijn broer Alfred- ondergedoken ergens in de gemeente Heerlen en dus niet aanwezig in het ziekenhuis. Jenny's graf wordt nooit gevonden. Guusje Slooten – die altijd contact met Alfred Bock is blijven houden – verklaart dat Alfred jarenlang heeft geprobeerd er achter te komen wat er met zijn moeder is gebeurd: tevergeefs !

Vermoedelijk is Jenny in het ziekenhuis overleden. Hierdoor wordt de ziekenhuisdirectie ernstig in verlegenheid gebracht. Hulpverlening aan Joodse onderduikers wordt immers zwaar gestraft. Door haar in een anoniem graf te begraven, onder de plechtige belofte van de direct betrokkenen – artsen en verplegend personeel - hier nooit iets over naar buiten te brengen, wordt geheimhouding verzekerd. Ze heeft waarschijnlijk haar laatste rustplaats gevonden op het kerkhof van de orde van de Kleine Zusters van de Heilige Joseph, de nonnen van het ziekenhuis.

Naar mate het jaar 1944 nadert wordt de situatie voor onderduikers in Heerlen steeds onveiliger. De Duitsers noemen Heerlen een “Untertauchnest”.

Op 3 november 1943 wordt door de Sicherheitspolizei een inval gedaan op de Schaesbergerweg. Daarbij worden 18 Joodse onderduikers gearresteerd. Op 6 en 7 november wordt een grote razzia gehouden in Heerlen. De moffen zijn niet alleen op zoek naar Joodse onderduikers, ook zij die de Arbeitseinsatz trachten te ontlopen worden gezocht. Een ondergedoken Joods echtpaar uit Amsterdam is hiervan het slachtoffer.

Eind december heeft er in Schandelen een overval plaats door 3 Nederlandse leden van de Sicherheitsdienst in den Haag, waarbij in totaal 10 Joodse onderduikers worden opgepakt.

In verband met het alsmaar groter wordende gevaar voor ontdekking of verraad, besluit een van de grote onderduikorganisaties - de N.V. - in het voorjaar van 1944 dat een honderdtal in Heerlen ondergedoken Joodse kinderen moet worden overgebracht naar andere delen van het land. Een zeer risicovolle onderneming, die echter succesvol wordt uitgevoerd.

In februari 1944 doet de Sicherheitspolizei uit Maastricht een inval bij de familie Paasen in de nabijgelegen Dr de Visserstraat: één Joodse vrouw wordt gearresteerd. Kees Paasen, die nauw betrokken is bij het onderbrengen van Joodse onderduikers, weet te ontkomen. Hij duikt onder in Amsterdam, van waaruit hij zijn inspanningen voor het verzet en voor Joodse onderduikers voortzet. Zijn gezin duikt eveneens onder. Op een ander adres arresteert de Sicherheitspolizei 5 Joodse vrouwen en een Joodse man.

Op 19 juli pakt de Sipo het uit 5 personen bestaande gezin van Praag en in augustus, kort voor de bevrijding van Heerlen is in Benzenrade het 13-jarig Joods meisje Henriette Neter aangehouden en gedeporteerd.

En dan, op zondag 17 september 1944, volgt de bevrijding van Heerlen door soldaten van het Amerikaanse leger. Groot is de vreugde bij de Heerlense bevolking. De rood-wit-blauwe vlaggen worden uitgestoken, er is muziek en er wordt gedanst en gezongen.

Ook voor de Joodse onderduikers is het groot feest. Na twee jaar van angst voor deportatie naar concentratiekampen, opgesloten in een vaak primitieve schuilplaats voor onderduikers, zonder contact met de buitenwereld, zijn ze eindelijk vrij. Ze mogen naar buiten, genieten van het daglicht en de buitenlucht. Ze mogen praten met wie ze willen, zeggen wat ze willen, gaan en staan waar ze willen. De opluchting en blijdschap om de herwonnen vrijheid is groot maar wordt toch enigszins overschaduwd door de onzekerheid over het lot van de naaste familie.

Nu pas bleek dat, behalve de kring rondom de familie Slooten, er nog meer dappere mensen in de "Rooie Kolonie" in hun huis Joodse onderduikers hebben opgenomen. Zoals de jonge weduwe Mevr. Steenge in de Jozef Israelstraat. In haar gezin met drie kleine kinderen neemt ze twee joodse jongens op. Beiden overleven de oorlog. In diezelfde straat bij de families Langer, Vorage en de Wever komen bij de bevrijding nog zes Joodse onderduikers te voorschijn. Omdat alleen Zuid-Limburg bevrijd is en de rest van Nederland nog niet, kunnen de voormalige onderduikers niet direct terug naar hun eigen woonplaats. Pas na 5 mei 1945 kan de thuisreis worden aanvaard, voor sommigen duurt het zelfs tot 1946.

Van de Joodse kinderen die hun beide ouders hebben verloren blijft een zevental bij hun pleegouders in Heerlen wonen.

Guusje Slooten en haar ouders Willem en Agnieta Slooten ontvangen jaren later van de Joodse stichting Yad Vashem de onderscheiding "The Righteous Among The Nations" uit erkentelijkheid voor hun hulp aan Joodse onderduikers in de Tweede Wereldoorlog. Ook Jantje Slooten en haar man Rienk Voolstra worden op deze wijze in het zonnetje gezet.

Hun beschermelingen werden vrienden voor het leven. Dit bleek eens te meer bij gelegenheid van de crematie van Willem Slooten - ruim twintig jaar na de bevrijding - op 16 april 1965 toen talloze Joodse vrienden afscheid kwamen nemen.

De familie Slooten enkele jaren na de oorlog, herenigd met hun Joodse onderduikers Nico en Ali Waterman en hun zoon Loet.(foto Mevr. J. Slooten-Cardinaal)

*In het kader van een project van Steven Spielberg om zoveel mogelijk getuigenissen vast te leggen betreffende de Jodenvervolging werd op 10 juni 1997 een ruim twee uur durend interview met Guusje Slooten op beeldband opgenomen. De inhoud van dit interview ligt aan de basis van dit artikel. Bovendien heeft de auteur dankbaar gebruik gemaakt van informatie ontleend aan gesprekken met Mevrouw J. Slooten-Cardinaal, de Heer L. Steenge en de Heer J. Glerum.

Heerlen, mei 2015

Jan Bardoul

Bijlage

Lijst met namen van Joodse onderduikers die – dankzij een aantal dappere bewoners van de Heerlense wijk Meezenbroek – voor de gevolgen van de Jodenvervolg ingespaard bleven:

Barend Pappie	02-11-1900 Amsterdam
Roosje Pappie-Krant	26-09-1903 Hilversum
Henny Pappie	22-01-1932 Hilversum
Appie Pappie	14-07-1930 Hilversum
Sally van Menk	10-08-1893 Harderwijk
Naatje van Menk-Menist	18-12-1907 Amsterdam
Meijer van Menk	14-03-1936 Amsterdam
Salomon de Jong	23-11-1911 Amsterdam
Evalina de Jong-Menist	09-12-1909 Amsterdam
Meijer Joseph de Jong	1939?
Julius Bock	05-07-1871 Gennep
Jenny Bock-Gronsfeld	1874 Duitsland
Alfred Bock	15-06-1902 Ochtrup (D)
Carola Bock-Sander	27-03-1909 Annen (D)
Lony Bock	18-11-1938 Heerlen
Roby Bock	12-12-1943 Venlo
Nathan Waterman	06-10-1901 Amsterdam
Ali Waterman-Krant	16-05-1901 Amsterdam
Bloeme Waterman	19-02-1929 Hilversum
Louis Waterman	20-10-1925 Hilversum
Elias Visschraper	11-01-1900 Amsterdam
Rachel Visschraper-Menist	13-04-1903 Amsterdam
Leo Visschraper	13-3-1929 Amsterdam

De toestand van de vereniging

Met zijn radiocolumn “De Toestand van de Wereld” becommentarieerde Mr. G.B.J. Hilterman van 1956 tot 1999 de internationale politiek en daarmee de problemen die zich in de wereld voordeden. De zogenaamde “oudere” generatie zal zich de karakteristieke stem en dictie van Hilterman herinneren. Refererend naar de naam van dit programma zou ik graag de problemen waarvoor de vereniging staat met u bespreken. Hierbij beoog ik niet het niveau of de stijl van Hilterman te evenaren.

Tijdens de algemene ledenvergadering heeft het bestuur de situatie waarin de vereniging verkeert aan de orde gesteld. Deze vergadering werd echter maar voor een deel van de leden bezocht. Vandaar dat ik in het verenigingsblad nogmaals aandacht wil vragen voor de problematiek waarin de vereniging momenteel verkeert.

De vereniging is in 2007 opgericht en maakte een voortvarende start. Er was een aantal leden dat de schouders onder deze vereniging zette. Dit maakte het mogelijk om allerlei zaken als de werkgroepen, het verenigingsblad, het bestuur, het beheer van de verzameling foto’s, brochure en boeken en tenslotte de deelname aan verschillende activiteiten van de grond te krijgen. Dit is ettelijke jaren goed gegaan. De laatste tijd constateert het bestuur echter dat deze activiteiten door een slechts een handvol leden worden uitgevoerd. Dit heeft tot gevolg dat de activiteiten binnen de vereniging steeds minder worden.

De werkgroep Bebouwing en Bewoners bestaat inmiddels uit maar drie leden en komt maar moeizaam met haar onderzoeken voort. De werkgroep Foto en Film is op zich heel actief maar mist een kundig persoon om de foto’s digitaal te beheren. Gezien de hoge leeftijd van de leden is deze kennis niet aanwezig. De werkgroep Ondernemersfamilies kent goed bezochte ledenavonden en draait op zich prima, maar het werk om tot onderzoek te komen gebeurt door maar enkelen.

De redactie van het verenigingsblad bestaat nog maar uit één persoon. Gelukkig zijn er wel enkele leden die artikelen aanreiken, zodat het nog steeds lukt om het blad twee keer per jaar uit te brengen. Het onderhoud van de website laat de laatste jaren te wensen over. Deze taak ligt nu bij het bestuur maar daar is onvoldoende digitale kennis om een website goed te beheren. Onlangs is een Facebookpagina geopend, deze wordt beheerd door een bestuurslid.

De laatste tijd neemt de vereniging nog amper deel aan activiteiten zoals de Week van de Geschiedenis of Open Monumentendag. De reden hiervoor is dat deze taak bij het bestuur ligt.

Tot slot het bestuur. Door het overlijden van Loes Loffeld en het terugtreden van Ton Roijen bestaat het bestuur uit drie personen. Gezien de statuten is dit het minimaal aantal bestuursleden, dus aan deze norm wordt nog net voldaan. Drie bestuursleden is echter veel te weinig gezien het vele werk dat blijft liggen. Voor de ledenvergadering heeft het bestuur enkele personen benaderd om de vacante plaatsen op te vullen maar dat is niet gelukt. Tijdens of na de algemene ledenvergadering hebben zich geen leden aangemeld.

Kort samengevat komt het er op neer dat de vereniging in een neerwaartse spiraal zit. Bij gebrek aan actieve leden wordt er steeds minder georganiseerd, wat op zijn beurt er weer toe leidt dat leden hun lidmaatschap opzeggen. In de discussie tijdens de algemene ledenvergadering werden door de aanwezige leden verschillende suggesties voor activiteiten gedaan. Dit is lovenswaardig maar het bestuur heeft al te kennen gegeven dat het met drie leden niet haalbaar is om deze verder uit te werken. Verder is het aantrekken van vooral jongere personen als lid besproken. Met Facebookpagina heeft het bestuur geprobeerd om jongeren te interesseren. Gezien het groot aantal zogenaamde vrienden (volgers) is men op de goede weg, maar moet een weg gevonden worden deze nog meer te binden.

Behalve het feit dat het bestuur uit slechts het minimaal aantal van drie leden bestaat, is er het gebrek aan kunde om nieuwe processen op gang te brengen. Het is niet alleen de kwantiteit die telt maar ook de kwaliteit. Nu ligt de lat ook al weer niet zo hoog dat het gemiddelde lid niet aan deze kwaliteit voldoet. Het tegendeel is waar. Hoe meer zielen betekent niet alleen hoe meer vreugde maar vooral hoe meer ideeën en handen. Willen we de neergaande spiraal doorbreken dan zal toch in eerste instantie het bestuur moeten worden aangevuld

Heerlen, mei 2015

Leo Franck

Nieuwjaarsborrel.

Tijdens de laatste bestuursvergadering van december 2014 ontstond het idee om in het nieuwe jaar 2015 voor de eerste keer een Nieuwjaarsborrel te organiseren. Op dinsdag 6 januari was het dan zover. De avond begon om 20.00 uur in ons verenigingslokaal d'r Klinge. De opkomst was zeker geen tegenvaller. Gelet op het feit dat het de eerste keer was en dus moet gaan wennen, waren er uiteindelijk toch zo'n man of 25 tot 30. Waaronder het voltallig bestuur en meerdere leden van de diverse werkgroepen. Het was een avond waarop geen presentatie gegeven werd, ook niet een avond met een lezing. Maar gewoon een avond waarbij iedereen - ontspannend gezeten aan lange tafels – onder het genot van een (of meerdere) drankjes met elkaar konden kletsen. Met het doel om elkaar wat beter te leren kennen, wat ideeën en kennis over te brengen kortom wat gezellig bijpraten.

Het bestuur nam de eerste consumptie voor haar rekening en er werd een toast uitgebracht op het nieuwe jaar. Terugkijkend op deze avond, die tot 22.30 duurde, was het bestuur tevreden over de opkomst en zeker over de wijze waarop de leden invulling aan deze avond hadden gegeven.

Het bestuur is daarom ook van plan om zulke avonden vaker te organiseren. Denk bijvoorbeeld aan een “vakantieborrel” die het bestuur denkt te gaan organiseren in de maand juli. Daarnaast zal de Nieuwjaarsborrel een vast item op de activiteitenkalender gaan worden. Hopelijk dan met een iets grotere opkomst.

Ton Roijen

Colofon

Hart van Heerlen is een uitgave van de heemkundevereniging Heerlen Stad en verschijnt twee keer per jaar.

Ingezonden artikelen:

zijn van Jan Halmans, Ton Roijen, Paul Vijgen, Jan Bardoul en Leo Franck

Foto's:

Heemkundevereniging Heerlen Stad en Rijckheyt

Mocht u naar aanleiding van dit tijdschrift lid willen worden van de heemkundevereniging Heerlen Stad dan kunt u zich aanmelden door:

- Een mail te sturen naar info@heemkundeverenigingheerlenstad.nl
- Of een kort briefje naar het secretariaat.

Bij uw aanmelding zouden wij graag uw adresgegevens, eventueel mailadres of telefoonnummer ontvangen.

De contributie van de vereniging bedraagt € 15,- per jaar.

Secretariaat:

Willemstraat 66, 6412 AT Heerlen

Bank:

NL83 INGB 0004 9228 278 t.n.v. Heemkundevereniging Heerlen Stad.

Nadere informatie over de vereniging kunt u vinden op onze

Website: www.heemkundeverenigingheerlenstad.nl

Facebook: heemkunde heerlen stad

ISSN 1877-6957